

ATATÜRK VE İKTİSADİ KALKINMADA HALKIN BİLİNÇLENME SORUNU

*Yüksel ÜLKEN**

İKTİSAT VE "BÜTÜNLÜK" İLKESİ

Atatürk, 1923 yılının 17 Şubat'mda İzmir'de toplanan İktisat Kongresinde şöyle diyor :

"Bir ulusun doğrudan doğruya hayatı ile ilgili olan, o ulusun iktisadıdır. Tarihin ve deneylerin yoğunlaştırdığı bu gerçek bizim ulusal hayatımızda ve ulusal tarihimizde tamamen belirlenmiştir. Gerçekten Türk tarihi incelenirse yükseliş, çöküş nedenlerinin iktisat sorunlarından başka birşey olmadığı derhal anlaşılır. Tarihimizi dolduran zaferlerin yahut bozgunların tümü iktisat durumumuzla bağlantılı ve ilişkilidir. Yeni Türkiyemizi, lâıyk olduğu yüksek düzeye ulaştırabilmek için iktisadımıza birinci derecede ve en çok önem vermek zorundayız. Zamanımız tamamen bir iktisat döneminden başka birşey değildir."

Uygarlığın iktisattan geçtiğini yine aynı konuşmada belirtmeye çalışır :

"Ulusumuz burada elde ettiğimiz büyük zaferlerden daha önemli bir görev peşindedir. O zaferin kazanılması, ulusumuzun iktisat alanındaki başarılarıyla olanaklı olacaktır. Hiçbir uygar devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından önce iktisadını düşünmüş olmasın."

(*) İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde İktisat Profesörü.

Bağımsızlığın da temelinde iktisat yatar :

"Muhakkak tam bağımsızlığı sağlayabilmek için yegâne hakikî kuvvet, en kuvvetli temel iktisadiyattır."

Savaş meydanlarında kazanılan zaferlerin tek başına bir anlamı ve değeri olamayacağına dikkati çeker :

"Siyasî ve askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsun, iktisat zaferleriyle taçlandırılmazlarsa elde edilen zaferler sürüp gidemez, az zamanda söner. Bu itibarla en kuvvetli ve parlak zaferimizin dahi sağlayabildiği ve daha sağlayabileceği yararlı verimleri saptamak için iktisap hayatımızın, iktisat egemenliğimizin sağlanması, pekiştirilmesi ve genişletilmesi gerekir. Düşmanlara karşı en kuvvetli silâhımız, iktisat hayatındaki genişleme, sağlamlık ve başarı olacaktır."

Amaçladığı kesin hedefi çok açık belirtir:

"Yeni Türkiye Devleti iktisadî bir devlet olacaktır."

"Yeni Türkiye Devleti, temellerini süngüyle değil, süngünün dahi dayandığı iktisatla kuracaktır."

"Ekonomi herşey demektir."

"İktisat savaşı devam ediyor. Uzun sürecektir. Fakat bunda da mutlaka muzaffer olacağız."

Atatürk'ün iktisadın önemi konusunda söylediği bu sözlerde bir noktanın daha gözden kaçmaması gerekir. Bu düşüncelerin çoğu, Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresini açış nutkunda yer alır. İzmir İktisat Kongresinin açılış tarihi 17 Şubat 1923'tür. Dikkat edilirse, henüz Cumhuriyet ilân edilmemiş, Lozan Antlaşması imzalanmamıştır. Savaş meydanında kazanılan zaferin üzerinden de sadece beş ay geçmiştir.

Ekonomik mekanizma son derece karmaşıktır. Bu karmaşık yapı içinde karşılıklı etki-tepki örgüsünün varlığı unutulmamalıdır. İktisat siyasetlerinin başarı derecelerinin düşük olması, genellikle bu olgunun gereği biçiminde değerlendirilmeyişinden ve bir bütün olarak ele alınmamasından kaynaklanır. Yapılacak bir müdahalenin ekonominin beklenmedik bir yerinden ses getirmesi olasıdır. Bu nedenle karmaşık bir yapı olan ekonomide, sorunları toplu olarak görmek ve bir bütün biçiminde ele almak zorunluluğu vardır.

Atatürk, bu zorunluluğun tam bilinci içindedir :

"Ekonomi, ekonomi diyoruz. Fakat arkadaşlar, ekonomi demek herşey demektir. Yaşamak için, insan varlığı için ne gerekse onların tümü demek, tarım demektir, ticaret demektir, emek demektir." (1923).

Ancak bir bütün içinde ele almakla neden-sonuç ilişkileri ortaya konabilir :

"Derhal bildirmeliyim ki, ben ekonomik hayat denince, tarım, ticaret, sanayi faaliyetlerini ve bütün bayındırlık işlerini birbirinden ayrı düşünülmesi doğru olmayan bir bütün sayarım. Bu nedenle şunu da hatırlatmalıyım ki, bir ulusa bağımsız kimlik ve değer veren siyasal varlık makinasında, devlet, fikir ve ekonomik hayat mekanizmaları birbirlerine bağlı ve birbirleriyle uyumludurlar; o kadar ki bu organlar birbirine uyarak aynı uyum içinde çalıştırılmazsa, hükümet makinasının motor gücü boşa harcanmış olur. Ondan beklenen tam verim elde edilemez."

İKTİSADİ KALKINMA VE "ZİHNİYET SORUNU"

Psikolojik veya zihniyet strüktürleri, geri kalmış memleketlerde belki de en önemli rolü oynamaktadırlar. Dini inanışların, her türlü geleneklerin iktisadi faaliyete yön verdiğine kuşku yoktur. Halkın davranışları, bulunduğu durumu kabul eden pasif zihniyeti veya içinde bulunduğu çevreyi değiştirmek ve düzeltmek iradesini taşıması olağanüstü bir önem göstermektedir. Zaman kavramı değerli ve az bulunur bir eleman mıdır? Yoksa Allah'a ait olması dolayısıyla her türlü iktisadi değerden yoksun mudur? Serveti bir kuvvet gösterisi veya tüketim kaynağı olarak mı, yoksa yatırım yoluyla iktisadi kalkınmanın bir âleti olarak mı görmek gerekir? *Nurkse*'nin dediği gibi, 19. yüzyıldaki Avrupalı göçmenler sermayeyi yararlı bir biçimde kullanmak iradesine sahiptirler. Bugün geri kalmış ülkelerdeki zihniyet yatırıma pek eğilimli değildir. Zamanımızda geri kalmış memleketlerin kalkınmasında ortaya çıkan sorunlar bu noktayı doğrulamaktadır. Herşeyden önce kalkınma için iktisadi ve sosyal bir ortamın hazırlanması gereklidir. Cüretli iktisat siyasetlerine

ve kuvvetli dozdaki yatırımlarına karşın iktisaden geri ülkelerin karşılaştıkları güçlükler sosyal ortamın uyumsuzluğunda kaynağını bulmaktadır. Halkın büyük bir çoğunluğu, bütün iktisadi faaliyetlerinde hakim olan geleneklerine, tabularına, dini inanışlarına sadık kalmaktadır. Bir ekonominin “donmuş” veya “durgun” halini kırıp gelişme aşamasına athyabilmesi için ilkin bu gelişmenin sosyal, kurumsal ve beşeri koşullarının yaratılması gereklidir. Bütün geri ülkelerin ortak olan ilk sorunu, bir toplumu o zamana kadar içinde bulunduğu durumdan tamamen farklı bir duruma hazırlamak, iktisadi, sosyal ve siyasal alanlarda alman ortak dönemlerle o toplumu, kalkınma ve gelişmeyi benimseyecek ve sindirecek bir duruma getirmek olmalıdır.

Bütün bu hususlar bir kez daha gösteriyor ki sorun sırf iktisadi yönden tahlil edilemez. İktisatçıların, sosyologların ve demografların işbirliği şarttır. Ve nihayet her memleket kendi geleneklerinin esprisi içinde hareket etmelidir. Ülkenin siyasal, sosyal ve psikolojik koşulları daima gözönünde tutularak, sorun daha geniş bir extra-ekonomik kadro içinde incelenmelidir.

İKTİSADİ KALKINMADA HALKIN KATKISI VE İNANCI

İktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi yolunda girilen çabalar, halkın katkısını kazanmadıkça, halkta heyecan yaratmadıkça, başarı ve istenilen sonuçları vermez. İktisadi gelişme ve kalkınma, herşeyden önce bir inanç işidir. Halkın bunu duyması ve inanması gerekir. Halkın bu inançla devreye sokulması, kalkınmanın zorunlu koşuludur. Bu nedenle, halkta kalkınma bilincinin yaratılması, hareketin itici gücünü oluşturur.

İktisadi kalkınma, basit bir olay değildir; yapısaldır. Ülke ekonomisinin sahip olduğu bütün yapıların (teknik, ekonomik, toplumsal vb.) değişmesi anlamını taşır. Bunlar içinde, değişmesi en zor fakat zorunlu olanı, *zihniyet değişikliği*dir. Halkta bu yolda bir zihniyet değişikliği uyanmamışsa, uğruna uğraşılabilen bütün çabaların sonuçları, kısır ve güdük kalmaya mahkûmdur. Zihniyet değişikliği, iktisadi kalkınmanın temel ve öncelikli koşuludur.

Atatürk, 1924'te bu gerçeği görmüştür.

"Uzun yıllardanberi, birikmiş çalışmalarının verimini harcamak zorunda kalmış olan ülkemiz, iktisadi yönden, geleceğin işlerine güçlü bir halde başlamış bulunuyor. İktisadi işlerde çalışmak hevesi, topraklarımızın verimlilik ve bolluğuna duyulan haklı ve derin güven duygusu, ülkenin fakir ve zengin bütün evlâtları tarafından hissedilmektedir. İktisadi ilerleme yönünden çok önemli olan bu uyanış, Yüce Meclis ve hükümet tarafından çıkartılacak cesaret verici yasalar ve işleyici önlemlerle korunmalıdır."

Savaşta da benzer durum vardır. Savaş, ulusun bütün varlığını ve olanaklarını ortaya koymasını gerektirir. Atatürk Büyük Nutuk'ta, şu kesin anlatımı seçer :

"Onun için bütün Türk ulusunu, cephede bulunan ordu kadar, düşünce, **duygu** ve eylem yönünden ilgilendirme-liydim. Yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silâhla vuruşan savaşçı gibi, kendini görevli sayarak, bütün varlığını müca-deleye adayacaktı."

Bir toplum :

"Aynı amaca bütün kadınları ve erkekleriyle birlikte yürümezse",

gelişmesine teknik olanak ve bilimsel olasılık yoktur.

Başbakan İsmet İnönü de aynı kanıyı paylaşır :

"Devlet hayatında olduğu gibi ulus hayatında da kendini kaynağına, yani üretimine yeterli olmak kaygısı; işte asıl büyük önlem budur" (1929).

Dünya iktisadi bunalımının boy vermeye başladığı sıralarda bunları söyleyen İnönü devam eder :

"Akıllı eren bütün vatandaşlarımızın *bilincini uyandırmak* ve bu uğurda devletin bütün güçlerini atılma getirmek kesin kararımızdır."

Halktaki inancın doğması ve kökleşmesi için ilkin önlemlere güven duyması gerekir. *Afet İnan*, Atatürk'ün görüşlerinin egemen olduğunu söylediği bir konferansında şöyle der :